

І. В. Максименко

викладач кафедри міжнародних відносин
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська 2, м. Одеса, 65082, Україна
тел. 0 482-68-72-84
e-mail: ira.maksymenko@gmail.com

**ЄВРОПЕЙСЬКИЙ СОЮЗ НА ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ: ПОШУК
ЗОВНІШНЬОПОЛІТИЧНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ**

Стаття висвітлює питання формування європейської політичної ідентичності на початку ХХІ ст. Аналізуються чинники, які сприятимуть або перешкоджатимуть процесу самоідентифікації Європейського Союзу в контексті його взаємовідносин з іншими учасниками міжнародних відносин.

Ключові слова: Європейський Союз, європейська ідентичність, колективна політична ідентичність, зовнішньополітична ідентичність.

Актуальність теми дослідження пояснюється тим, що сьогодні Європейський Союз знаходиться на тій стадії розвитку, коли соціально-економічні досягнення можуть стати основою для формування спільної політичної ідентичності. Процес ратифікації Лісабонського договору, який розглядається як основний закон ЄС, піднімає питання про самоідентифікацію Євросоюзу на одне з перших місць в сучасній політичній науці.

Складність дефініції “європейська ідентичність”, яка виступає як базис для європейського об’єднання, привертає все більше уваги дослідників. Сьогодні існує декілька підходів до цього терміну, викладених в Хартії Європейської ідентичності: від спільності долі та цінностей європейських народів до формування об’єднань і визначення специфічної відповідальності ЄС [1]. Серед авторів, які досліджують питання формування європейської ідентичності на різних рівнях, — політологи Ш. Брезертон і Дж. Воглер [2], Д. Ван Оуденарен [3], М. Емерсон [4; 5; 6], М. Леонард [7] і Т. Рід [8], Т. Г. Еш [9] і С. Лукареллі [10]. В окрему групу слід виділити російських дослідників — В. Іноземцева і Е. Кузнецову [11], О. Приходько [12], які розглядають європейську ідентичність як опорний елемент майбутнього лідерства ЄС.

Особливістю даної роботи є спроба проаналізувати ті елементи побудови зовнішньополітичної ідентичності ЄС на початку ХХІ століття, які більшість дослідників вважає ключовими в цьому процесі. Мета дослідження полягає в аналізі чинників, що впливають на формування зовнішньополітичної ідентичності європейського об’єднання. Ключові задачі були визначені таким чином:

- вивчення детермінант “європейська ідентичність” в політичній думці;
- виділення головних чинників, які обумовили появу нових підходів до ідентичності об’єднаної Європи;

— розгляд перспектив формування зовнішньополітичної ідентичності ЄС.

Питання про європейську ідентичність дослідники розглядають в двох площинах: внутрішньополітичній (тобто в рамках Європейського Союзу як соціо-національний чинник) і зовнішньополітичній (тобто самоідентичність або ролевий фактор: у якій ролі ЄС виступає в світовій політиці). Історично ідентичність трактується як невід’ємний атрибут соціальної групи, нації і держави, яка символізує усвідомлення і відчуття приналежності до них. Як співтовариство 27 держав, кожна з яких має власну соціальну, культурну, регіональну і національну ідентичність, а також зазнає побоювання втратити свою національну ідентичність у разі політичної інтеграції, Європейський Союз намагається проводити політику, спрямовану на сумісність ідентичностей різних рівнів.

Іншими словами, сьогодні ЄС знаходиться в процесі формування європейської “колективної політичної ідентичності” (“collective political identity”). Цей процес є настільки складним, наскільки і важливим для майбутнього ЄС. “Колективна політична ідентичність” ЄС на початку XXI ст. не може базуватися на існуючих уніфікаціях; але вона може бути досягнута на тлі загальних цілей, мотивів, діяльності, а також завдяки здатності підтримувати і продовжувати історію, власну політику, зберігаючи свою цілісність, незважаючи на зміну окремих компонентів.

Така політика дозволила б зняти загрозу розмивання національної ідентичності в процесі політичної інтеграції і реалізувати гасло “Єдність в різноманітті” (“Unity in Diversity”). Тобто йдеться про формування єдиної Європи, яка на політичному рівні суміщає всю її культурну, релігійну, мовну, економічну і політичну різноманітність. Проте в зовнішньополітичному плані ця політика ЄС означає створення об’єднаної Європи, яка взаємодіє з Іншими¹ і при цьому зберігає свої власні інтеграційні ідеї та цінності, що є невід’ємною частиною європейської цивілізації й основою для формування “європейської ідентичності”.

Взаємодія ЄС з рештою світу і віддзеркалення цієї співпраці на самому об’єднанні (розширення ЄС, інституційна реформа, реалізація СЗПБ), особлива культура мирної експансії, яка заснована на поступовому розповсюдженні навколо себе правових норм, знайшли свій вираз в появі нової дефініції європейської ідентичності — “зовнішньополітична ідентичність” [2; 12]. Особливе значення це поняття набуває з розширенням питання про роль ЄС на міжнародній арені. На думку європейських дослідників, розуміння міжнародної, а часом і глобальної, ролі ЄС і процесу самоідентифікації політичної Європи неможливо без аналізу зовнішньополітичної ролі Союзу і його визнання або не-визнання Іншими, підкреслюючи тим самим взаємозалежність даних процесів [2; 3; 10; 13].

Політологи по-різному оцінюють значення процесу “ідентичність — міжнародна роль ЄС”. Як відзначав відомий американський дослідник Д. Ван Оуденарен, “розмірковуючи про майбутню глобальну роль Європи, доціль-

¹ Термін “Інші” (the Others) — один з елементів критичної школи. Використовується для визначення будь-якого зовнішнього актора міжнародних відносин та вважається необхідною фігурою для конструювання ідентичності.

но відокремити два напрями питань: ті, які мають відношення до того, чим Європа є, і такі, що аналізують, як Європа діє” [3, 114]. На думку Т. Р. Ріда, ступінь “колективної ідентичності” надалі стане визначальним чинником формування ЄС як єдиного суб’єкта світової політики, а отже, і його вплив [8]. Проте існують і більш скептичні оцінки майбутньої глобальної ролі ЄС. Британський політолог Т. Г. Еш вважає, що в Євросоюзі немає ясного розуміння бажаної міжнародної перспективи. Єдине, в чому згодні між собою всі країни ЄС, так це в бажанні закріпити за “розширеною Європою” більш помітну міжнародно-політичну роль [9].

В той же час очевидним є той факт, що по сукупному потенціалу — фінансово-економічному, культурно-історичному, людському — ЄС не може не бути одним з найбільших гравців в глобальній політиці. З тим щоб цей потенціал став реальною основою для реалізації глобальної ролі ЄС, необхідне дотримання деяких вимог. По-перше, спільні цінності, здатність формулювати і реалізовувати послідовну політику, високий рівень відносин з іншими учасниками, наявність ефективних інструментів і законодавства для вироблення зовнішньополітичних рішень. По-друге, співвідношення європейських уявлень про міжнародну роль ЄС і тим, в якій ролі бачать Європейський Союз інші актори. Іншими словами, ступінь впливу ЄС в системі міжнародних відносин визначатиметься трьома категоріями: присутністю, можливістю та здатністю.

У сучасній історії ЄС ці категорії розглядаються в контексті наступних основних чинників формування європейської ідентичності. Йдеться про такі політики ЄС, як створення Економічного і валютного союзу і введення євро, інституційне реформування, розширення, а також спільна зовнішня політика, політика безпеки і оборони. За оцінкою експертів, ці аспекти мають характер “екзистенціальної важливості” для Європи, беручи до уваги, що вони обумовлюють дуже багато дій ЄС і що вони неминуче і неподільно взаємопов’язані [3; 4; 14].

Економічна єдність повинна була стати основою для тіснішого і завершеного союзу, для досягнення політичного об’єднання [15, 10; 16]. Особливу актуальність це питання набувало в контексті значного розширення кордонів ЄС, приєднання економічно слабкіших країн і збільшення торговельно-економічних зв’язків ЄС зі всіма регіонами миру. На додаток, єдиний економічний простір був необхідною умовою для введення єдиної валюти, яка, за оцінками зарубіжних політологів, стане “реальним знаком відродження сили Європи”, продемонструє європейцям зриму ознаку європейської єдності, а також може виявитися ключем до статусу наддержави [11, 7; 17, 45].

Процес розширення кордонів ЄС є, за оцінкою більшості дослідників, основоположним чинником, який “прокладає дорогу до справжньої європейської ідентичності” [18]. Складні політичні дебати країн-кандидатів, їх відповідності вимогам та впливу нового етапу розширення на здатність ЄС до повноцінного функціонування мали подвійний ефект. З одного боку, східноєвропейські країни потрапляли в хвилю розповсюдження демократичних цінностей і трансформували свої політичні, економічні і культурні

середовища за зразком західноєвропейського. З іншого, усвідомлення відповідальності за майбутнє цих країн приводили до глибшого залучення ЄС у справи країн-кандидатів.

Але і після розширення нові країни мали значний вплив на формування нової європейської ідентичності в контексті реформування інституційної та політико-формуючої складової ЄС, трансформації внутрішніх і зовнішньополітичних цілей і напрямів діяльності Союзу [5, 1–2]. Як позначив в своєму виступі колишній міністр закордонних справ Німеччини Й. Фішер, “розширення ЄС — це і є проєкція сили в європейському розумінні”. Особливо чітко це виявляється в міжнародних питаннях: взаємодія з різними регіонами, стимулювання регіональних інтеграційних процесів, економічний і політичний вплив, прагнення до нової ролі Союзу, реалізація концепції Великої Європи (“the Wider Europe”), яка повинна передбачати розповсюдження європеїзації поза межі ЄС.

На початку нового тисячоліття питання про нові задачі Європи у області безпеки і про її внесок в забезпечення стабільності у всьому світі було безпосередньо пов’язано з фундаментальним питанням про те, яку роль Європейський Союз збирається відігравати в світових справах. На думку М. Емерсона, прагнення ЄС до ролі нового світового центру сили привели до того, що концепція “залученої Європи”, яка знайшла широке застосування за межами об’єднаної Європи, стала фундаментальною частиною суспільного сприйняття безпеки [6, 55].

Це усвідомлення вперше було відображено в Стратегії європейської безпеки, яка була прийнята в грудні 2003 р. на саміті в Салоніках [19]. Верховний Комісар ЄС з питань безпеки Х. Солана відзначав, що Стратегія є своєрідною “стратегічною ідентифікаційною картою ЄС” в світовій політиці [20, 6]. Цей документ складається з двох різних частин: одна частина ідентифікує загрози і відповіді на ці загрози, тобто “формулює цілі безпеки”, друга — розкриває бачення світу з погляду ЄС, тобто визначає “формулу європейської ідентичності” [21].

Важливим чинником зовнішньополітичної ідентичності ЄС є підходи об’єднання до вирішення міждержавних протиріч. Основна ідея європейських концепцій змінює уявлення про роль сили в ХХІ ст. та ставить на перше місце формулу “трансформуючого впливу”, яка використовує договори і закони як інструмент, що зв’язує держави спільними стандартами і спрямована на демократичне перевлаштування світу [12, 55; 7]. Певна слабкість Брюсселя в питаннях СЄПБО підтверджує оцінки німецького професора Х. Мауля, який говорить, що ЄС впливає та моделює своє оточення більшою мірою за рахунок того, чим він є, а не внаслідок того, що він робить [22, 778]. Таким чином, ЄС пропонує іншим “цивілізаційну модель” трансформації та завдяки цьому глибше та тотально впливає на зовнішній світ: країни, які одного разу виявилися втягнутими в сферу його впливу, міняються назавжди.

Для посилення європейської ідентичності в контексті формування нової ролі ЄС велике значення має завершення інституційних реформ. Недостатня координація інститутів і органів ЄС, складність узгодження зовнішньо-

політичних інтересів країн-членів і відсутність єдиного голосу і позиції Союзу з ключових світових проблем і в рамках міжнародних організацій є негативним чинником формування європейської “зовнішньополітичної ідентичності” в контексті визнання з боку Інших [2].

Підсумовуючи вищевикладені факти, можна зробити наступні висновки. По-перше, аналіз дебатів про питання “європейської ідентичності” показує, що головна ідея цього питання полягає у тому, що об’єднана Європа як єдине ціле потребує політичної ідентичності, спільних цінностей і орієнтирів, які покликані підсилити його сукупність, керувати його діяльністю, наділяти владою і значенням.

По-друге, пошук зовнішньополітичної ідентичності ЄС на світовій арені на початку XXI ст. є необхідним для реалізації потенціалу Союзу та наповнення інтеграційних процесів новим значенням для подальшого розвитку об’єднання. Процес визначення і формування європейської ідентичності, крім впливу внутрішньоєвропейських дискусій, проходить під впливом низки чинників:

- формування Союзу з новими повноваженнями і обов’язками з ширшого кола питань;
- визначення кордонів ЄС та необхідність інтегрувати східноєвропейську і західноєвропейську ідентичності;
- надання нового імпульсу інтеграційним процесам;
- очікування, які мали сусідні регіони, на поширення процесів європеїзації та вигод від взаємодії з розширеною Європою;
- актуалізація питань безпеки і зовнішньої загрози перед внутрішніми проблемами;
- якоюсь мірою ідентичність формувалася в контексті прагнень лідерів ЄС реалізувати зовнішньополітичні амбіції провідних європейських країн, але в рамках загальноєвропейських інтересів та завдань.

Отже, перспективи формування зовнішньополітичної ідентичності ЄС є пов’язаними з багатьма чинниками, які в сукупності визначатимуть, з одного боку, політичне майбутнє єдиної Європи, а з іншого — роль Європейського Союзу в багатоцентричному світі.

Література

1. Charta on EU Identity http://www.europa-web.de/europa/02wwwswww/203chart/chart_gb.htm
2. Bretherton C., Vogler J. The European Union as a Global Actor. — London — New-York: Routledge, 1999. — 328 p.
3. Oudenaren Van J. Europe As Partner // America and Europe. A Partnership for a New Era. / Ed. by D. C. Gompert and F. S. Larrabee. — Cambridge: Cambridge University Press, 1997. — P. 104–142.
4. Эмерсон М. Экзистенциальная дилемма Европы // Вестник Европы. — 2005. — № 15. — С. 41–65.
5. Эмерсон М. Институционализация Большой Европы // CEPS Policy Brief. — 2003. — No 42. — October. — 5 p.
6. Emerson M. The Elephant and the Bear. The European Union, Russia and their Near Abroads. — Brussels: Center for European Policy Studies Paper. — September 2001. — 63 p.

7. Leonard M. Europe's Transformative Power//CER Bulletin. — 2005. — Issue 40. — February–March / http://www.cer.org.uk/articles/40_leonard.html
8. Reid T. R. The United States of Europe: The New Superpower and the End of American Supremacy. New York: The Penguin Press, 2004. — 306 p.
9. Ash T. G. Free World. America, Europe and the Surprising Future of the West. — New York: Random House, 2004. — 286 p.
10. Lucarelli S. European political Identity, Foreign Policy and the Others' Image: an Under-Explored Relationship//Research Report on the Project "The External Image of the European Union". — 2009. — January. — 544 p. / http://www.garnet-eu.org/fileadmin/documents/working_papers/6209.pdf
11. Иноземцев В., Кузнецова Е. Возвращение Европы. Объединенная Европа на пути к лидерству в мировой политике//Мировая экономика и международные отношения. — 2002. — № 4. — С. 3–14.
12. Приходько О. В. Какая Европа нужна США?//США. Канада. Экономика — политика — культура. — 2006. — № 2. — С. 45–68.
13. Baykal S. Unity in Diversity? The Challenge of Diversity for the European Political Identity, Legitimacy and Democratic Governance: Turkey's EU Membership as the Ultimate Test Case//Jean Monnet Working Paper. — 2005. — September. // <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/05/050901.pdf>
14. European values and identity. Policy Summary of Debates. — 2007. — April 2// <http://www.euractiv.com/en/future-eu/european-values-identity/article-154441>
15. Mehnert R. J. User's Guide to the ECU. 1st Edition. — London — Norwell. Graham & Trotman Ltd., 1992. — 351 p.
16. Wyles J. Yes to enlargement — but the worst problems are still ahead//European Affairs. — 2003. — Winter / www.europeaffairs.org/current_issue/2003_winter/2003_winter_24.php4
17. Boniface P. Is France still a great power? — Kingston: Queen's University, 2000. — 70 p.
18. Quietly sprouting: A European identity. By Katrin Bennhold //International Herald Tribune. — 2005. — April 26 // <http://www.ihf.com/articles/2005/04/26/news/enlarge2.php?page=2>
19. A Secure Europe in a Better World. European Security Strategy. Adopted at the European Council meeting in Brussels, December 12, 2003 // <http://ue.eu.int/solana/docs/031208ESSIEN.pdf>
20. EU Security and Defence Policy. The First Five Years (1999-2004). Ed. By N. Gnesotto. — Paris: EU Institute for Security Studies, 2004. — 294 p.
21. Valasek T. European Security Strategy: Concepts to Practice / Remarks to the IRRI-KIIRB Conference, Palais d'Egmont, Brussels. — 2003. — February 18 // www.cdi.org/document/search/displaydoc.cfm?DocumentID=2077&StartRow=1&ListRows=10
22. Maull H. W. Europe and the New Balance of Global Order//International Affairs. — 2005. — Vol. 81, No. 4. — P. 775–799.

И. В. Максименко

преподаватель кафедры международных отношений
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, Одесса, 65082
тел. 0 482-68-72-84
e-mail: ira.maksymenko@gmail.com

**ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ В НАЧАЛЕ ХХІ ВЕКА: ПОИСК
ВНЕШНЕПОЛИТИЧЕСКОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ**

Резюме

Статья посвящена вопросу формирования европейской политической идентичности в начале ХХІ века. Анализируются факторы, которые будут способствовать или препятствовать процессу самоидентификации Европейского Союза в контексте его взаимоотношений с другими участниками международных отношений.

Ключевые слова: Европейский Союз, европейская идентичность, коллективная политическая идентичность, внешнеполитическая идентичность.

I. V. Maksymenko

Department of the International Relations Odesa Mechnikov National University
2 Dvoryanska str., Odesa, 65082
tel. 0 482-68-72-84
e-mail: ira.maksymenko@gmail.com

**THE EUROPEAN UNION AT THE BEGINNING OF THE ХХІST
CENTURY: SEARCH FOR INTERNATIONAL IDENTITY**

Summary

An issue of European political identity at the beginning of the ХХІst century is covered in the article. There is an attempt to analyze the factors that should promote or hamper the process of the EU self identification in the context of its interrelations with the other international actors.

Key words: European Union, European identity, collective political identity, international identity.